

למה לא התחילה התורה בעשרת הדברות

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש יתרו פרשה ה' ד"ה אנכי ה'

"אנכי ה' אלהיך" - מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחילת התורה? משלו משל, למה הדבר דומה? לאחד שנכנס במדינה, אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו? מה עשה? בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: הן והן. כך, המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלו, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: הן והן.¹

שיר השירים רבה ב ב

תני רבי שמעון בר יוחאי: בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין? לבן מלך שעמד מחוליו. אמר לו פדגוג (למלך): ילך בנך לאיסכולי. אמר לו המלך: עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחוליו, אלא יתעדן ויתענג בני כשלושה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי.² כך, בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת: הרי השעה, תן להם את התורה.³ אמר להם הקב"ה: עדיין לא בא זיוותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושל ו אח"כ אתן להם התורה.⁴ ואימתי? בחדש השלישי.⁵

השגות רמב"ן לספר המצוות מצות לא תעשה ה

והטוב בעיני בזה העניין כולו שנמנה אנכי ה' אלהיך מצווה כמאמר הרב.⁶ ויש לי ראייה בזה מדברי חכמים אמרו במכילתא (יתרו פ' בחדש) מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות מתחילת התורה? משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנכנס למדינה אמר להם אמלוך עליכם...⁷ אמרו לו הן והן. רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שבמעמד

¹ למרות שאין מקשים על המדרש ובפרט אין שואלים על שאלתו שאיננה אלא מבוא ופתיחה לרעיון שהוא רוצה להגיד, בכל זאת נשאל: מה כוונת השואל? מה ה"הוה אמינא"? שספר התורה יהיה ספר חוקים בלבד, ללא סיפורי האבות וללא יציאת מצרים? או שמא מדובר רק על סדר הדברים. התורה, אומר הדרשן, יכולה הייתה להתחיל במצוות ובחוקים, שהרי זה העיקר, ובהמשך ואגב המצוות להזכיר את החלק הסיפורי, לא לבטלו לחלוטין. אגב "זכר ליציאת מצרים" שמוזכר ומושרש בכל כך הרבה מצוות אפשר לספר את סיפור גלות וגאולת מצרים מירישת יעקב ובניו, אגב מצוות מילה את אברהם וכו'. הדעת נוטה לאפשרות השנייה, משום שאנו בספר שמות, לא בספר בראשית (הקורא חושב ודאי כבר על ההשוואה של מדרש זה עם רש"י הפותח את התורה: "לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם"). ראה חלק הנמשל שבמדרש המתחיל במילים: "כך, המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היס וכו'" ממנו נראה שהדרשן אכן מתמקד בספר שמות. ולכן איננו דוחה את החלק הסיפורי רק מציע שהתורה, כשמה כן היא, תפתח במצוות והלכות. אולי כמו שהתינוקות מתחילים ללמוד בספר ויקרא ולא במעשה בראשית (פסיקתא דרב כהנא ו: "יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים"). כך או כך, מה תשובת הדרשן לשאלתו? שקבלת התורה והאמונה מותנית בטובות שיעשה לנו הקב"ה? שהקב"ה חייב להצדיק את מלכותו עלינו "לקנות אותנו" ורק אח"כ נאמין בו ונקבל עליו את אלוהותו ומצוותיו?

² איסכולי הוא כמובן בית ספר. ראה הדימוי של הר סיני כבית ספר גם בנסיעת בני ישראל מהר ה', במדבר י לג: "ויקעו מהר ה' דרך שְׁלֹשֶׁת ימים וכו'" וכלשון פירוש רמב"ן: "כתינוק הבורח מבית הספר", בדברינו [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשת בהעלותך.

³ אותם המלאכים שאח"כ מתנגדים לנתינת התורה לבשר ודם, ראה מסכת שבת פח ע"ב, או שמא מלאכים אחרים היו? במקומות רבים המלאכים מוצגים כתמונת ראי של המבט האנושי כאנטייתזה לבני האדם.

⁴ איך המדרש מתחמק באלגנטיות מכך שכל אלה ניתנו אחרי תלונות בני ישראל. אולי צריך להוסיף להתענות של הבן במאכל ומשתנה גם עמידה בניסיונות במדבר. אולי בן המלך והמלך צריכים לחדש את היחסים ביניהם שנעלמו בשעבוד מצרים ...

⁵ מדרש זה אפשר שאיננו ממין הנושא בו פתחנו ואפשר שכן. הוא אינו מעלה את השאלה שהתורה, או ספר שמות, יתחילו בעשרת הדברות, אלא שניתן לפחות לקצר את הזמן ובעקבותיו אולי גם את החלק הסיפורי של התורה (וספר שמות) ולהגיע בקו ישר וקצר לעיקר. וכמו שהקב"ה אומר למשה בתחילת שליחותו "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" ומה לנו ולכל הסיפורים שברך? (ראה איך בשירת הים כבר מוזכרת הכניסה לארץ: "תביאמו ותיטעמו בהר נחלתך וכו'"). הצד השווה בשני המדרשים שראינו עד כה הוא שמסקנתם היא שאי אפשר לקפוץ מיציאת מצרים מיד למתן תורה. מעין זה מצוי גם בתחילת פרשת בשלח: "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא", ראה דברינו [לא דרך ארץ פלשתים](#) בפרשת בשלח. (אלא ששם מתעוררת בעיה אחרת, איפה מתן תורה בכלל?). אי אפשר לקצר את תהליך הגאולה וגם לא לקצר בסיפור עליו. ועדיין הכל מדובר בספר שמות. ואילו שאלת המכילתא היא רחבה יותר: "מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחילת התורה?"

⁶ בהשגותיו למצוות עשה א של ספר המצוות לרמב"ם היא: "המצווה הראשונה היא הציווי אשר צונו בהאמנת האלוהות" מביא רמב"ן את דברי בעל הלכות גדולות שחולק על הרמב"ם וסבור ש"אנכי ה' אלהיך" איננה מצווה כי: "אין מנין תר"ג מצוות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא לעשות. אבל האמונה במציאותו ... הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות, לא ימנה בחשבונן". רמב"ן מסכים שיש בדעה זו טעם - "יש לו פנים", אבל מציין שדעתו הוא, תבואר בהמשך. והנה היא כאן ובה רמב"ן בפירוש כדעת הרמב"ם ש"אנכי ה' אלהיך" היא מצווה מכלל רמ"ח מצוות עשה. ומה הראייה שלו?

⁷ כאן מביא רמב"ן את המדרש הראשון בו פתחנו, ראה לעיל. ובהמשך דבריו הוא מביא שם (וכן בהשגותיו למצוות עשה א שהזכרנו בהערה הקודמת) מכילתא נוספת: "משל למלך שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו גזר עלינו גזירות, אמר להם לאו, כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות, שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי איך אתם מקיימין? כך אמר המקום לישראל: אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך, אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים. אמרו לו הן, כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי". ראה מדרש זה במכילתא דרבי

כולן לפני הר סיני לקבל את התורה, השוו כולן לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה. וקבלת המלכות הזה שקבלו בסיני הוא באמת מדיבור "אנכי"⁸.

שיר השירים רבה פרשה א ב (כט)

ר' ינאי אמר: לא הייתה התורה צריכה להידרש אלא מהחדש הזה לכם. ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי? בזכות שאמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כ ז). מיד גילה להם. ר' ברכיה אמר: כתיב: "ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים" (דברים ד יג). "ויגד לכם את בריתו" - את ספר בראשית שהוא תחילת בריתו של עולם. "אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים" - אלו עשרת הדברות: עשרה למקרא ועשרה לתלמוד.⁹

שיר השירים רבה א ה (טז)

ר' אליעזר אומר: משל למלך שהיה לו מרתף של יין. בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו. ובא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו. כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו. כך, אדם הראשון נצטווה על שבע מצוות¹⁰ ... נח נתווסף לו אבר מן החי ... אברהם נצטווה על המילה. יצחק חנכה לשמונה ימים. יעקב על גיד הנשה ... יהודה על היבמה ... ישראל, אכל (על כל) מצוות עשה ומצוות לא תעשה.¹¹

מדרש תנאים לדברים פרק יז פסוק ג

"אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיהו ט ה). "אשר לא צויתי" - בתורה. "ולא דברתי" - בעשרת הדברות. "ולא עלתה על לבי" - שיקריב אדם את בנו על גבי המזבח.¹²

ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ו על הדיבר השני דווקא: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. למה נאמר? לפי שנאמר: אנכי ה' אלהיך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו: גזור עליהם גזרות. אמר להם: לאו, כשיקבלו את מלכותי, אזגור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל: אנכי ה' אלהיך - לא יהיה אלהים אחרים. אמר להם: אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו: כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". גם על מדרש זה מסתמך רמב"ן בנימוקו להכריע כדעת הרמב"ם ("הרב" כלשונו) ש"אנכי ה' אלהיך" היא מצוות עשה. למרות שבקריאה מדוקדקת של המדרש ניתן להבחין בין "אנכי ה' אלהיך" שהוא קבלת המלכות ובין "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" שהיא הגזירה, היינו המצווה, הראשונה. וצריך עיון.

⁸ בסיום דבריו מביא רמב"ן את דברי רבי בגמרא: "השוו כולן בלב אחד לקבל מלכות שמים" ומסיים: "וקבלת המלכות הוא באמת מדיבור אנכי" (ודווקא על זה ניתן להקשות כפי שהערנו לעיל). אך אותנו מעניינת דווקא האסמכתא שלו ממדרש מכילתא "שלנו" וממדרש מכילתא הנוסף שהבאנו בהערה הקודמת. מדרשים אלה מראים שיש מהלך מכין לפני עשרת הדברות. יש תהליך שבו העם מכין את עצמו למעמד הר סיני, תהליך שהוא הכרחי בפרט למי שמונה את "אנכי ה' אלהיך" כמצוות עשה. ישנה הכרה ואמונה מכינים: קריעת ים סוף ("ויאמינו העם ובמשה עבדו"), ירידת המן (מצוות במרה שעוד נגיע אליהן) ואפילו הבאר והשלו. לכן לא התחילה התורה בעשרת הדברות. על מנת שכבר הדיבר הראשון יהיה אחד מתרי"ג מצוות. שיהיה למי לצוות ולמי לדבר.

⁹ ממדרש זה לקח רש"י את פתיחתו הידועה לפסוק הראשון בספר בראשית (ואת התשובה, את "החצי השני", מבראשית רבה א ב, ראה דברינו [רש"י הראשון על התורה](#) בפרשת בראשית). מדרש זה יוצר משולש של: בריאת העולם (בריתו - ברייתו), פרשת החודש (מצוות שנצטוו במצרים, ראשונות כעם) ומעמד הר סיני (עשרת הדברות). כולם טוענים לכתר "תחילת התורה" והם צבת בצבתיים עשויים. אם נראה את התורה כספר חוקים ומצוות, אזי פרשת החודש קודמת לעשרת הדברות ולאחריה גם מצוות שנצטוו במרה ראה דברינו [מצוות שנצטוו במרה](#) בפרשת בשלח. אבל בני ישראל לא נעצרו במצוות החודש ובמצוות שנצטוו במרה. הם המשיכו למעמד הר סיני, לעשרת הדברות. ובזכות זה אפשר ללכת אחורה לבריתו ובריתו של עולם ולגלות להם את סוד הבריאה. ראה פירוש רמב"ן על בראשית א א כשהוא מתדיין עם רש"י שם: "כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא שהוא שורש האמונה". (רמב"ן לשיטתו שרק כך אפשר למנות את "אנכי ה' אלהיך" כמצוות עשה, ראה הערותינו לעיל). וההפך, על מנת שתהיה קבלת התורה שלימה יש צורך בהכנות, יש צורך בתהליך הדרגתי, יש צורך בספר בראשית שהוא [ספר הישר](#), ספרם של "ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים" (עבודה זרה כה ע"א).

¹⁰ בבראשית רבה טז ז: "שש מצוות" ונח קבל את המצווה השביעית אבר מן החי. ובתנחומא (להלן) לאדם מצווה אחת ולנח עוד שש. ¹¹ ואם רוצים להמשיך את התהליך המדורג הזה, אפשר להוסיף כמובן את כל המצוות שבפרשת בא: פסח, תפילין, בכורות וכו' (תשע מצוות עשה ואחת עשרה מצוות לא תעשה, ראה ספר החינוך) ומצוות שנצטוו במרה שכבר הזכרנו (ראה מסכת סנהדרין דף נו ע"ב: "עשר מצוות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין ושבת וכיבוד אב") וגם סדר בתי הדין שיעץ יתרו למשה. ואז בא מעמד הר סיני. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [מצוות טרומ סיני](#) בפרשת לך לך. לא רק מצד האמונה המקדימה למצוות, אלא גם במצוות עצמן יש תהליך מדורג. ראה מדרש תנחומא בפרשתנו סימן ג (תנחומא בובר סימן ב): "לריח שמניך טובים - אמר ר' ינאי: ... הראשונים - ריח מצות נתת להם, לאדם נתת מצוה אחת, לנח ולבניו שש מצוות. אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שהוא מערה מפי חבית כך אתה מערה עלינו את המצוות - שמן תורק שמך". וכן הוא בשיר השירים רבה א כ וראה שם הסיפור על ר' עקיבא: "האבן הזו דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית". וכבר הרחבנו גם בנושא זה בדברינו [חדשים גם ישנים](#) בשיר השירים, שבת המועד פסח.

¹² מה היא חלוקה זו ל"תורה", "עשרת הדברות" ו"לא עלתה על לבי". מה הן שלוש קטגוריות אלה? על השתיים הראשונות דרשנו בדברינו [עשרת הדברות בסינור](#) בפרשה זו בשנה האחרת. כללים ועיקרים מול שאר המצוות, להדגיש או לא להדגיש את העיקרים (תרעומת או טענות המינים, ראה שם) - פרשת משפטים הבאה לאחר עשרת הדברות. אבל מה הוא "לא עלתה על לבי"? מה היא קטגוריה נוספת זו? דברים מושכלים ובסיסיים כל כך שהאדם מצופה להבינם מעצמו אפילו עוד לפני המצוות השכליות שבעשרת הדברות! והיכן הם נמצאים? בספר בראשית - בסיפור העקידה! לא תקריב קרבן אדם עוד לפני לא תרצח! "כי גרים הייתם בארץ מצרים" לפני "וגרך אשר בשעריך". ספר בראשית וסיפור גלות מצרים לפני עשרת הדברות. ראה במדרש תנאים שם שעניין זה קשור גם לתרגום התורה לתלמי המלך. וכן ראה ילקוט שמעוני תורה פרשת שופטים רמז תתקז.

מסכת יומא דף כח עמוד ב

אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר: "עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמור משמרתו וגו' " (בראשית כו ה).¹³ אמר ליה רב שימי בר חייא לרב: ואימא שבע מצות! - הא איכא נמי מילה. - ואימא שבע מצות ומילה! - אמר ליה: אם כן "מצותי ותורת" למה לי? אמר רבא ואיתימא רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר: "תורת" - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה.¹⁴

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: ראה פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כג: "עקילס הגר שאל את ר' אליעזר, אמר לו הואיל וחיבה היא מילה לפני הקב"ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות? אמר לו: קודם עשרת הדברות ניתנה דכתיב ושמרתם את בריתי (שמות יט ה) זו ברית שבת וברית מילה, מטרונית שאלה את רבי יוסי בר רבי חלפתא, אמרה לו אם חיבה מילה לפני הקב"ה מפני מה לא ניתנה בעשרת הדברות, אמר לה כבר ניתנה וגרך אשר בשעריך זה הגר שהוא משמר את השבת בברית ישראל". ובמקבילה אגדת בראשית (בובר) פרק יז: שאל אגריפס המלך את ר' אליעזר הגדול אמר לו ואם חיבה מילה לפני הקב"ה, למה לא כתובה במתן תורה עם עשרת הדברות ...

¹³ הקשר הברור והמתבקש הוא עם הפסוק בדברים ז יב תחילת פרשת עקב: "וְהָיָה עִקֵב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמְּשֻׁפְּטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמְרֶתֶם וְעָשִׂיתֶם אֹתָם". בשני המקורות יש לנו "עקב", "שמע", "שמר". כך גם במדרשים רבים נוספים שמחברים את "עקב" של אברהם באמונה באל אחד ובקיום מצוות בספר בראשית, עם "עקב" של ספר דברים. ספר בראשית מזה וספר דברים מזה וספרים שמות, ויקרא, במדבר בתוך.

¹⁴ לנושא זה שקיימו האבות את התורה הקדשנו דף מיוחד בפרשת תולדות ולא נחזור על הדברים כאן. שם גם דנו אם יש להבין מאמר זה כפשוטו או כרעיון, שהרי לעומתו עומדים כל המקורות (חלקם הבאנו גם בדף זה) של ההתפתחות ההדרגתית של מתן תורה ומצוות. כאן די לנו בעצם הרעיון שהאבות קיימו את התורה. ראה גם דברינו [תפילות אבות תקנוס](#) בפרשת וירא. התחלת התורה בעשרת הדברות הייתה מגמדת אם לא מעקרת לגמרי את דמות האבות כסמל מופת ודווקא לפני מתן תורה.